

”De fransöske hantverkarna på Stockholms slott”

LINDA HINNERS, *Doktorand i konsvetenskap, Stockholms universitet*

En sensommardag 1693 steg tre franska skulptörer ombord på ett skepp tillhörande skeppsredaren Henric Jacob Hildebrand. Skulptörerna var René Chauveau, Louis Delaporte och Joseph Jacquin. De hade alla medverkat i Ludvig XIV:s stora byggprojekt i Versailles och i Paris. Trots de rika satsningarna på konst och arkitektur under Ludvig XIV:s och hans minister Colberts regeringstid hade möjligheterna att försörja sig och göra karriär som målare eller skulptör kraftigt begränsats i början av 1690-talet på grund av de krig som Frankrike var indraget i. Kanske fanns möjligheter till en bättre tillvaro i Sverige? Hantverkarna hade fått en inbjudan genom det svenska diplomatiska sändebudet i Paris, Daniel Cronström, att komma och arbeta för den svenske kungen, med erbjudande om årslön och boende. Det var bättre villkor än de hade haft i Frankrike. Således var det troligen med stor förväntan som de tre skulptörerna gjorde sig redo för färden trots att den, beroende på väder och resväg, kunde bli lång och vanskelig.

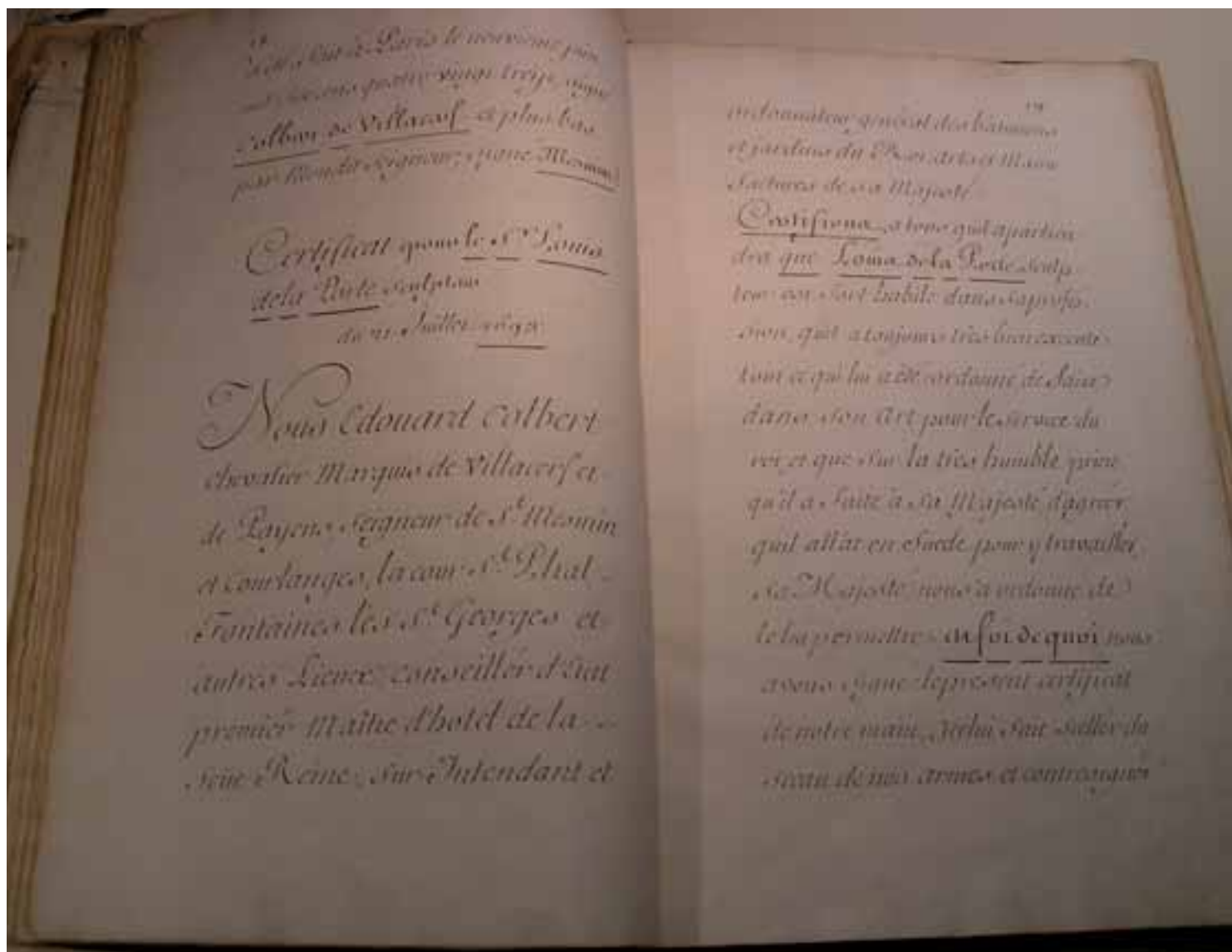
Chauveau, Delaporte och Jacquin hade inte arbetat självständigt i Frankrike, trots att de utövade yrket sedan unga år och hade mästarcompetens. De hade verkat under en ledande målare eller arkitekt i det franska överintendentsämbetet, *Bâtiments du Roi*. Denne lydde i sin tur under direktören för ämbetet, vilken styrde alla kungliga byggprojekt. Allt var således noga reglerat i en centraliserad, administrativ organisationsapparat som växt fram under Ludvig XIV:s och Colberts ledning. Denna organisationsapparat ville Nicodemus Tessin den yngre (1654–1728) kopiera för det svenska slottsbygget. Han behövde ett kompetent arbetslag som kunde arbeta i den rätta, goda smaken – *le bon goût* – det vill säga klassicerande ornamentik och dekor i skulptur och måleri. Men lika viktigt torde ha varit att hantverkarna hade samarbetat i en enhetlig och effektiv organisation.

IDÉN MED ATT KALLA FRANSKA HANTVERKARE TILL SLOTTSBYGGET

I ett brev daterat den 18 mars 1693 skrev Nicodemus Tessin, då anställd som 'hof-

arkitekt' på Karl XI:s hovstat, till Daniel Cronström i Paris att kungen godkänt att låta rekrytera några duktiga skulptörer och hantverkare för att arbeta med Stockholms slott. För att dekorera interiörerna skulle det vara bra, skrev Tessin, om man kunde låta rekrytera tre eller fyra stuckarbetare, eller snarare några skickliga skulpturhantverkare som hade arbetat i valven i de kungliga våningarna i Versailles. Avgörande var deras skicklighet samt förmågan att komma överens utan att vara alltför motstridiga, fortsatte Tessin i brevet. Redan efter några månader anlände så de tre ovan nämnda franska skulptörerna för att arbeta med ombyggnaden av slottets norra länga. Fram till år 1697 rekryterades därefter regelbundet ett femtontal olika hantverkare för de ändamål som behövdes: skulptörer skickliga nog att utföra figurer och ornament i stuck, trä eller sten, metallgjutare för bronsgjutning och tillhörande 'formare' som utförde gipsformarna, samt målare för målade ornament och plafonder och åtminstone en guld- och silversmed.

Den konstnärliga kompetensen för hovet och slottsbygget, liksom för enskilda beställares syften, hade sedan länge hämtats från utlandet, men då främst från Holland, Flandern och Tyskland. I och med de allt mer utvidgade planerna för slottets ombyggnad ansåg sig Tessin inte ha den särskilda kompetens som behövdes till hands, varför franska hantverkare kontaktades. Med deras ankomst på 1690-talet blev Frankrike den mest välföreträdda nationen bland slottsmålarna och skulptörerna. Men vad ägde den franska gruppen för kompetens som uppenbarligen inte fanns i Sverige? Det fanns trots allt kunniga skulptörer och stuckarbetare i Tessins omgivning, till exempel tyskfödde Burchard Precht (1651–1738), flamländske Nicolaes Millich (ca 1630–99) eller italienarna Carlo och Giovanni Carove, som bland annat för Hedvig Eleonora i Drottningholm skapat stuckdekorer med inslag av rullverk, putti och blomstergirlander. Varför räckte inte det? Svaret finns troligen i Tessins pragmatiska arbetssätt. Det fanns helt enkelt inte tillräckligt med hantverkare – om ens några – som var

Fransmännen fick ett arbetsintyg – ett 'certifikat' – från den franska överintendenten som fungerade som ett slags tillstånd från arbetsgivaren, att de fick resa.

kunniga att utföra den typ av dekor som arkitekten önskade för Stockholms slott. Tessin ville rekrytera hantverkare som arbetat i de miljöer som han kunnat bese under sina vistelser i Frankrike på 1670- och 1680-talen. Han ville ha en hel verkstad, en produktionsapparat, inte bara enskilda delar av ett konstverk.

Målsättningen med att knyta fransmännen till slottsbygget var alltså främst för att få ett kompetent arbetslag som skulle arbeta med sammanhållet utsmäckade rumsliga miljöer, snarare än att göra fristående konstverk. Bakgrunden till detta var både pragmatiska och ekonomiska. Tessin hade under sina resor kunnat utveckla sitt klassiska bildningsideal och kunnande, och ville enligt detta ideal i Stockholm skapa en slottsmiljö värdig en europeisk stormakt. Samtidigt skulle det bli alltför kostsamt och tidsödande att låta beställa

och utföra utsmyckningarna utomlands. Troligen skulle det inte ens vara genomförbart. Idéer bollades fram och tillbaka med korrespondenten Cronström i Paris. När idén kläckts att låta kalla kunnigt folk till Sverige framstår det som det bästa förslaget av alla kategorier. Skulle man dessutom få fransmännen att stanna i Sverige skulle det innebära en investering och ett uppsving för den svenska konstproduktionen. Då skulle ett slags manufaktur kunna upprättas för byggenskap och konst, likt Les Gobelins i Paris, som var knutet till det franska överintendentsämbetet. Efter den stora branden 1697, när hela slottet fick byggas upp på nytt, blev Tessin dessutom den förste att få titeln överintendent i Sverige. (Han hade dock redan titulerats så i vissa utländska sammanhang.) I praktiken förändrades emellertid inget ännu kring hur slottsbygget organiserades. Ti-

teln var mest en fråga om rang och status i hovstatens hierarki, och 'slottsbyggningsmedlen' sorterade fortfarande under Överståthållaren i Stockholm. Det skulle dröja ända till 1800-talet innan Överintendentsämbetet fungerade som en självständig myndighet.

FRANSMÄNNENS VILLKOR

De flesta i den franska gruppen hade sin bakgrund i Paris målar- och skulptörskrå, Académie de Saint Luc. Ingen av dem var egentliga 'kungliga' hantverkare med pension på Louvren och ingen var ledamot i den kungliga konstakademien som instiftats några årtionden tidigare.

Däremot hade de, som tidigare nämnts, verkat inom det franska överintendentsämbetet, ofta vid manufakturen i Les Gobelins.

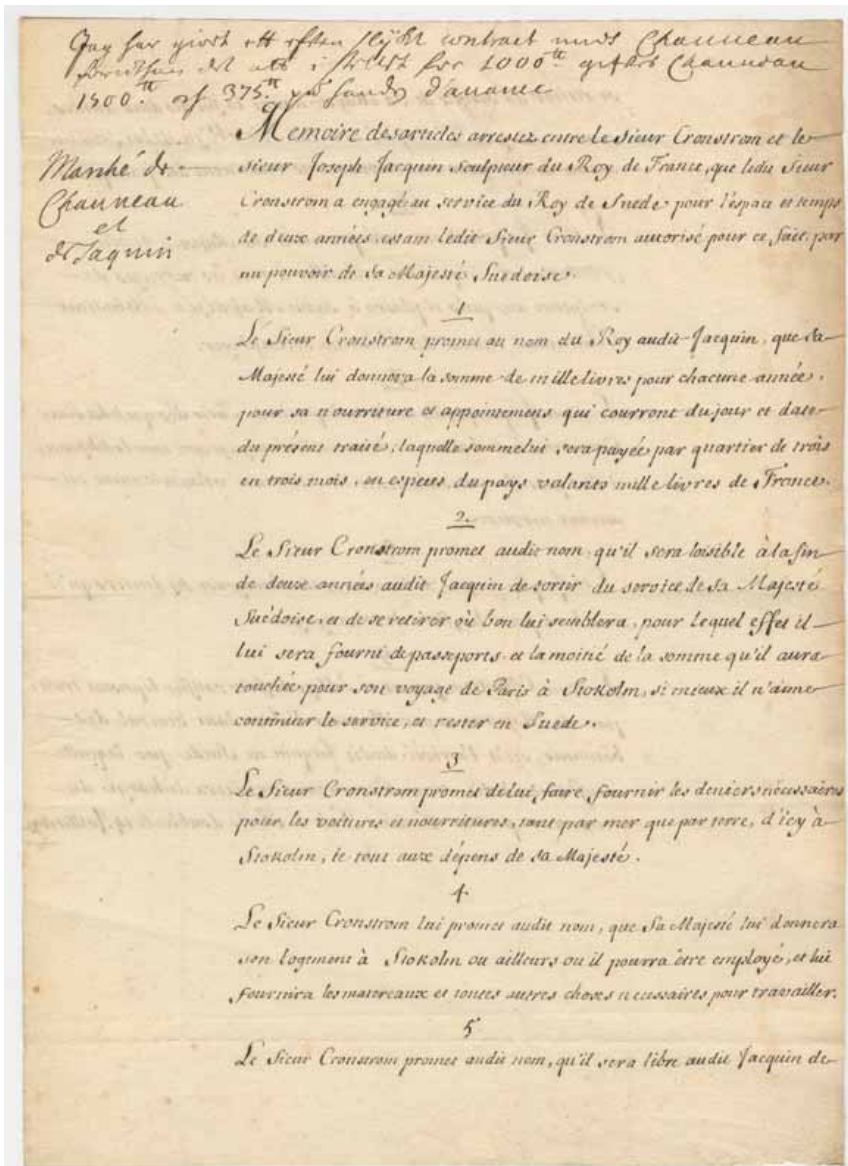
När fransmännen skulle resa fick de ett

arbetsintyg från den franska överintendenten, under denna period Colbert de Villacerf. Men intygen, 'certifikaten', fungerade också som ett slags tillstånd från den franske arbetsgivaren att de fick resa. Ibland betonades att de måste komma tillbaka om kungen och hans Bâtiments du Roi så krävde.

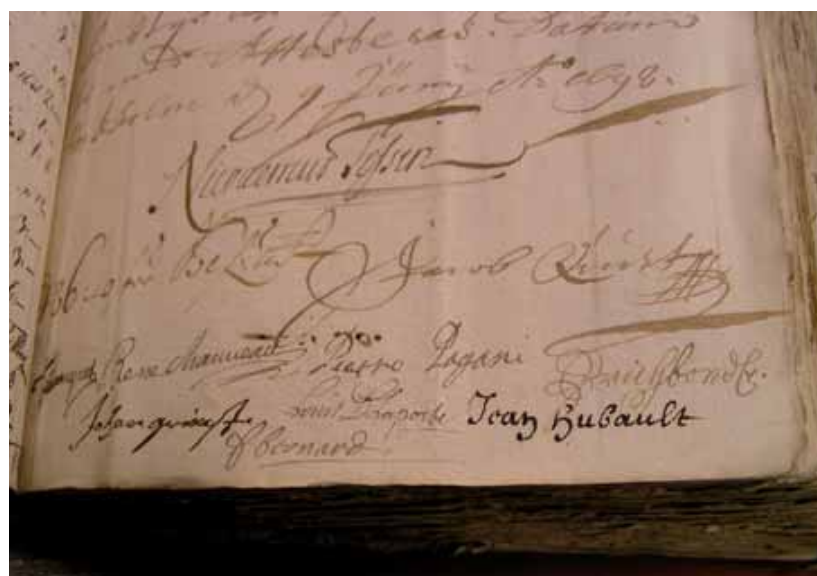
Ett kontrakt upprättades också mellan Kungl Maj:t och Tessin i Sverige å ena sidan och de franska hantverkarna å den andra. Det hela sköttes av Cronström i Paris. I kontraktet stipulerades vad fransmännen skulle få, men också de skyldigheter de hade att uppfylla. I Chauveaus, Jacquins och Delaportes kontrakt, som utformades i juli 1693 i Paris, det vill säga en knapp månad före avresan till Sverige, specificerades lönen som skulle utbetalas fyra gånger per år till var och en av dem. Till detta skulle de få det material som behövdes. Kungl. Maj:t stod för resekostnaderna och även för «hushyra, weed och ljus». I gengäld lovade skulptörerna att, så fort som order gavs, anträda resan utan uppehåll till Stockholm. Det stod dem fritt att lämna landet när två år fullgjorts, men det gavs också möjlighet för dem att stanna i Sverige om de så ville.

Anställningsförmånerna, med årlig pension och hyra, var unika för en slottshantverkare. Övriga hantverkare betalades endast för enstaka arbetsinsatser, och gick därmed miste om en regelbunden inkomst. Tessin uppbar dock, såsom hovarkitekt och senare överintendent, en årlig lön på hovstaten. Så var också fallet med enstaka målare. Samtidigt som fransmännen var i Sverige hade exempelvis David Klöcker Ehrenstrahl till sin död 1698 tjänst som 'hofconterfejare', det vill säga porträttmålare, med en lön på 1 200 daler silvermynt per år. I jämförelse kan nämnas att en styrman år 1700 hade en lön på 24 daler silvermynt per månad.

Lönerna som fransmännen fick från slottsbyggets medel var i paritet med hovkonterfejarens. Nivån tycks ha varierat något beroende på erfarenhet och uppgiftens komplexitet, men generellt var lönerna höga, vilket var ett viktigt incitament för att locka hit dem. Skulptören Chauveau uppbar till exempel till en början en lön på 1 000 daler silvermynt per år och han var bland de högst betalda i gruppen. Men det var framför allt som grupp fransmännen behandlades, snarare än som enskilda begåvningar. Tessin behövde ett kunnigt och effektivt arbetslag av bildhuggare, stukatörer, gjutare och

Ett kontrakt upprättades mellan Kungl Maj:t och Tessin i Sverige å ena sidan och de franska hantverkarna å den andra. Det hela sköttes av Cronström i Paris.

Kvittenser på utbetald lön. Lönerna tycks ha varierat något beroende på erfarenhet och uppgiftens komplexitet, men generellt var lönerna höga, vilket var ett viktigt incitament för att locka hit de franska hantverkarna.

Vid slottsbranden i maj 1697 förstördes stora delar av det påbörjade arbetet, även om den nybyggda norra längan var den del av slottet som klarade sig bäst.

målare för det nya slottsbygget. Dessa roller har sedermera kommit att förknippas med 'ornamentbildhuggare' och 'dekormålare', åtskilda från 'konstnärskonst' skulptörer och målare. Gränsdragningen mellan olika roller och grader av självständigt arbete var dock inte utkristalliserad under denna tid. Därför tycks de enskilda målarna och skulptörerna strävat efter att bryta sig ut ur gruppens helhet och istället bli bedömda för sin individuella prestation. På så sätt fick till exempel skulptören René Chauveau från 1696 ett förnyat kontrakt att bli betald per 'förtingat' arbete, ett slags förbestämt ackord, istället för den årliga lönen. Hans lön höjdes då avsevärt.

Flera av fransmännen hade med sig sina hustrur, syskon och barn till Sverige. Ytterligare äktenskap inom gruppen kom att ske i Sverige och flera barn föddes – och dog – i den franska församlingen i Stockholm. Flera av familjemedlemmarna tycks ha varit aktiva i verkstaden, vilket är typiskt för skråtraditionen. Hantverkarna, som samtliga var katoliker, levde och verkade mycket tätt och sammanhållet, i nära anslutning till den franska beskickningen. Där kunde de utöva sin katolska tro, något som annars var strikt förbjudet i Sverige vid denna tid. När slottsbygget stagnerade vid 1700-talets början och lönerna förlorade sin regelbundenhet återvände vissa i gruppen till Frankrike, så till exempel skulptören Chauveau med familj. De flesta avled dock i Sverige under tidigt 1700-tal.

ARBETET PÅ SLOTTET

Det gamla slottet Tre kronor som mötte fransmännen i början av 1690-talet skilde sig väsentligt från hantverkarnas arbetsplatser i Paris och i Versailles. Redan vid 1690-talets början hade Karl XI givit Nicodemus Tessin d.y. i uppdrag att förnya det gamla slottet. Detta skedde till en början genom att bygga om slottskyrkan från Johan III:s tid som låg i den norra

längans östra del. När de första fransmännen anlände fick de arbeta i slottskyrkan. Från 1694 arbetade de också med norra längans ombyggnad, i det «öfversta galleriet» och de angränsande rummen i öster (den kungliga sviten, i dag benämnda 'audiensrummet' och 'Gustav III:s paradängkammare') och väster (drottningens svit). Endast de östra rummen hann dock färdigställas innan slottsbygget avbröts vid 1700-talets början.

När Tessin påbörjade ombyggnaden av slottet hade det fortfarande kvar karaktären av en medeltida försvarsborg. Branden 1697 innebar en total nybyggnad av slottet i en enhetlig stil. Vid branden kunde en del av det gamla slottets västra länga räddas. Den nya norra längans ytterväggar klarades också, men yttertaket och inredningarna förstördes och fick göras om, vilket syns på nybeställningarna i räkenskaperna från 1697 och framåt. Det tycks således som om fransmännen fick göra om allt som de gjort under 1690-talets första år.

Många frågor återstår kring hur det faktiska arbetet med dekorationerna gick till. Som tidigare nämnts hade de franska hantverkarna olika yrkeskompetenser med rötter i skråtraditionen, men i Sverige tycks rollerna ha utvidgats. Skulptörerna

fick, från att tidigare främst ha arbetat i sten eller trä, istället utföra dekorer i stucc. Till detta behövdes italienare och till den franska gruppen sällade sig således den från Italien härstammande Pietro Pagani, som från 1696 arbetade i par med René Chauveau och avlönades tillsammans med denne. Tidigare har det tolkats som om Pagani utförde de ornamentala motiven och Chauveau den figurativa utsmyckningen. Av utbetalningarna att döma tycks de dock ha kompletterat varandras yrkeskunskaper, där Chauveau utförde modellerna och Pagani troligen stod för kunskapen i hur man arbetade i stucc. Det mesta i galleriet tycks vara formgjutet i gips, vilket också räkenskaperna bekräftar. Inga formar har dock kunnat återfinnas. Visst efterarbete har sannolikt gjorts på plats, vilket till exempel materialleverans av «sågar att såga i gipsen» med vittnar om. Den franska gruppens arbete kompletterades också med utnyttjandet av lokala hantverkare såsom förgyllare, snickare och hantlangare, som användes vid behov. De senare hade dock inte anställning på slottet, som fransmännen hade.

Hela den franska gruppen omnämns alltid i källorna som «de fransöske hantverkarna», men det var inte nationaliteten i sig som åsyftades utan vad den stod för. På så sätt benämns Pagani oftast också som fransk, då han hörde till den franska verkstaden. Det viktiga med hantverkargruppen var att de utgjorde ett komplett och kompetent arbetslag. I Tessins friherre- och grevebrev nämns som en av dennes främsta förtjänster just «Den redeliga och oförtrutna omsorg som han har haft i det förflutna medelst en flitig correspondance ifrån Frankrike at införskaffa en hoop habile och snälla arbetare, såsom målare, bildhuggare, gjutare, gullsmeder och flera andre...». Men det var inte bara för Tessins egna meriter som fransmännens närvaro i Sverige var viktig. I den organisation som skapades kring dem under 1690-talet lades grunden till både 1800-talets Överintendentsämbete, nuvarande SFV, och den konstakademi som instiftades på 1730-talet med främsta syfte att utbilda skickliga konstnärer för slottsbygget. Vid den tidpunkten var dock Tessin d.y:s franska arbetslag utbytt mot en ny generation hitresta fransmän. **KV**

Spåren av 'de fransöskes' verktyg syns tydligt i galleriets skulpturer. Lika tydligt i dag som för 300 år sedan.

Lista över de hantverkare som reste till Sverige, uppställd efter ankomstår till Stockholm:

- 1693
René Chauveau, bildhuggare, 1661–1722, anlände augusti 1693, reste från Sverige augusti 1700
Louis Delaporte, bildhuggare, anlände augusti 1693, dog i Sverige i november 1701
Joseph Jacquin, bildhuggare, anlände augusti 1693, dog i Sverige i maj 1703
- 1694
Francois Bernard, bildhuggare, anlände sommaren 1694, dog i Sverige 1706
Jean-Francois Cousinet, guld- och silversmed, anlände sommaren 1694, dog i Sverige i mars 1714
Jacques Foucquet d.y. (son till Jacques Foucquet d.ä.), målare, anlände sommaren 1694, reste från Sverige sommaren 1702
Claude Henrion, bildhuggare, anlände sommaren 1694, dog i Sverige i december 1710
Jean Hubeault, gjutare, anlände sommaren 1694, reste från Sverige augusti 1706
- 1695
Jacques Foucquet d.ä, bildhuggare, anlände hösten 1695, reste från Sverige 1706, återkom 1707. Död i Frankrike 1731
Bernard Foucquet (son till Jacques Foucquet d.ä.), skulptör, anlände hösten 1695, reste från Sverige 1710
Claude Jacquin (bror till Joseph Jacquin), skulptör, anlände juni 1695, reste från Sverige september 1698
- 1696
(Evrard Chauveau, 1660–1739, bror till René Chauveau, målare på Drottningholm, anlände 1696, återreste till Frankrike 1703)
- 1697
Francois Aubry, gjutare, anlände maj 1697, dog i Sverige i mars 1713
Zéphirin Adam, skulptör, anlände juli 1697, reste från Sverige augusti 1698
Charles Langlois, formare, anlände maj 1697, dog i Sverige 1703
Jacques de Meaux, målare, anlände augusti 1697, stannade åtminstone till 1711
- 1699
Pierre Robert, skulptör

ÖVRIGA, TROLIGEN YRKESVERKSAMMA, FAMILJEMEDLEMMAR:

- Jeanne Fremery, hantverkskunnig, hustru till Delaporte, anlände 12 juni 1695, kvar i Sverige åtminstone 1702
Claude Pelisson, hustru till Joseph Jacquin, anlände sommaren 1697, möjligen hantverkskunnig, anställd i hovstaten hos Ulrika Eleonora
Catherine Cuccy, kunnig i att förgylla, hustru till René Chauveau, anlände hösten 1694, reste från Sverige augusti 1700

